

KİTAP İNCELEMESİ

Ortadoğu'yu Anlamak

İlan Pappe, NTV Yayınları, Ocak 2009

Çeviren: Gül Atmaca

Ayşe Ömür Atmaca *

Ortadoğu çalışan öğrencilerin ya da akademisyenlerin pek çoğu bölge üzerine yazılmış olan klasik ders kitaplarında bölgenin kent tarihi, kırsal tarihi ya da kültür tarihinde olup bitenleri bulamaz. Bu kitaplar temel olarak bölgenin siyasi ve ekonomik tarihlerini inceleyen bölgenin modern tarihi bu bağlamda Batı ile karşılaştığı andan itibaren başlatılır. İlan Pappe'nin "Ortadoğu'yu Anlamak" olarak dilimize çevirilen "The Modern Middle East" kitabı Ortadoğu bölgesi ile ilgilenenlere, öğrencilere ve akademisyenlere "Ortadoğu'yu modernleştiren Batı'dır" yargısını sorgulatarak alışlagelmişin dışında bir tarih yazımı sunuyor. Pappe'nin kitapta okuyucuya sunduğu tartışma, metodolojik bir soru olan "geçmişini nasıl araştırıyoruz" sorusundan ziyade ideolojik bir karar olan "geçmişten kimi araştıracağız" sorusuna odaklanıyor. (s.1) Pappe, "Tarih, sadece sömürgecilere değil fakat sömürülenlere, sadece işgalcilere değil işgale uğrayanlara ve sadece baskı yapanlara değil, baskı altındakilere de yer ayırmalı."(s.16) diyerek bu çalışmada aktörleri ve tarihyazımı yöntemini kökten değiştiriyor.

Ortadoğu'yu Anlamak kitabında Batılı akademisyenler tarafından geri kalmışlık, fanatizm ve savaşlarla özdeşleştirilen Ortadoğu'nun çok farklı yönleri ve zenginlikleri ortaya konuluyor. Pappe kitabın girişinde okuyucuya siyasi ve ekonomik alanların hayatı oluşturan tek alanlar olmadığını hatırlatırken bu bakış açısıyla Ortadoğu çalışmalarına yeni bir soluk getiriyor. Bunu da, yukarıda da belirtildiği gibi, klasik Ortadoğu kitaplarında olan yalnızca siyasi ve ekonomik hayata değil, kentsel ve kırsal hayata, cinsiyet ilişkilerine, müzik, şiir, dans ve edebiyata da odaklanarak yapmaya çalışıyor. Tüm bunları yaparken kitabında coğrafi olarak tüm bölgeyi kapsamaya çalışan Pappe'nin, bölgedeki diğer ülkelerden farklı ve çeşitli örnekler verse de Maşrik'ta Mısır'ı ve Mağrip'te Cezayir'i ağırlıklı olarak kullanması değinilmesi gereken bir başka nokta olarak karşımıza çıkıyor.

Pappe, teorik tartışmaların da yapıldığı giriş kısmında kitapta kullanılan metodolojinin çerçevesini çiziyor. Kitapta temel olarak iki metod uygulanıyor. Bu metodlardan ilki toplumdaki diğer insan gruplarını incelemek, ikincisi ise bölge toplumlarındaki değişim ve devamlılıkları incelemek. Böylece bir yandan devlet ve ulus-merkezli geleneksel tarihçiliğe eleştirel bir bakış açısı sunulurken diğer yandan bölgeye tematik ve karşılaştırmalı bir yaklaşım ile bakılması

* Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Araştırma Görevlisi

sağlanıyor. Yazar kendini modernleşme teorilerinden ayrı tutarak geçmişini nasıl araştırdığımız gibi ideolojik bir soru sorarak işe başlıyor. Pappé bu kitabı ile oryantalist perspektiflere ve modernleşme teorilerine karşı alternatif bir resim çizmeyi amaçlarken sadece geçmişini değil, bölgenin bugününü de anlamamıza yardımcı oluyor.

Pappé kitaba Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı mirası ile başlıyor ve 20. yüzyılın sonunda Siyasi İslam'ın söylemiyle bitiriyor. Kitabın ilk iki bölümü Ortadoğu'nun siyasi ve ekonomik tarihini çok kısa bir şekilde özetliyor. İlk iki bölüm ve sonuç bölümlerinden ayrı olarak kitap yedi bölümden oluşuyor. Bu bölümler bölgenin kentsel tarihini, kırsal tarihini, kültür tarihini, bölge kadınlarının tarihini ve Siyasi İslam'ın söylemlerini kapsıyor.

Kitabın giriş kısmına yazar Modern Ortadoğu tarihinin ne zaman başlatılması gerektiği sorusuna cevap arayarak başlıyor. Bu soruya Avrupamerkezci yaygın cevap Batı ile karşılaşmanın modernleşmeyi başlattığı, sömürgecilik ve ardından gelen milliyetçi hareketlerin çıkış noktası olduğu yönünde. (s.2) Burada modernleşme teorilerinin en sorunlu öngörülerinden birisi ile karşı karşıya kalıyoruz. Pappé'ye göre modernleşme teorilerinin modernlik tanımı Ortadoğu halklarının geçmişini gözardı etmekle kalmayıp toplumların Batılılaşmadıkları sürece modern tarihin bir parçası olamayacaklarını da savunuyor. (s.3) Bu çerçevede modernleşme teorilerinin doğrusal bir tarihyazımı oluşturduklarını görüyoruz. Bu varsayımın sonucunda gelinecek nokta ise Fukuyama'nın belirttiği gibi "tarihin sonu" olarak öngörülüyor. Yazara göre Ortadoğu ilk bakışta modernleşme teorilerine tam olarak uyan bir örnek olarak düşünülse de bölge modernleşmenin teknolojik ve ekonomik dönüşüm olan ilk aşamasından ve kurumların ve ideolojinin ithal edilmesi olan ikinci aşamasından geçtiği halde demokrasi ve liberalizme doğru geçiş olan üçüncü aşamasından geçemeyerek günümüzdeki durumuna takılıp kalmıştır. (ss.5-6) Pappé bu noktada modernleşme teorilerini kullanan ve modernleşmenin Ortadoğu'da başarılı olacağına inanan Albert Hourani gibi iyimserler ve bölgeyi ilkel ve geleneksel kalmaya mahkum gören Eli Kedourie gibi kötümserler arasındaki tartışmayı gözler önüne seriyor.

Modernleşmenin ideolojik bir duruş olduğunu görenlerin bu duruşa karşı kökten eleştirileri ise 1970'lerde ortaya çıkıyor. Pappé'ye göre, ekonomik gelişmenin sosyal ve siyasal gelişme ile aynı anda yürümebileceğini farkederek iktisatçılar, modern ulus-devletin illa da demokrasi ve liberalleşme getiremediğini gören siyaset bilimciler ve Mısırlı Samir Amin gibi Ortadoğu çalışmaları konusunda uzmanlar modernleşmeye karşı durdular. (s.11) Bu çerçevede kültürel antropoloji ile yorumlama ve edebiyata yönelik eleştirel yaklaşımlar modernleşme teorilerine karşı geliştirilen alternatif görüşler oldular. (s.12) Kültürel antropoloji bağlamında gözlem yapan tarihçiler "batılı olmayan" geçmi-

şin varlığı, aşağıdan da başlatılan değişimin Batı ile temasa geçilmeden çok önce başlayan bir süreç olduğu gerçeği ve laikliğin modernleşmenin ayrılmaz bir parçası olmadığı, tersine dinlerin önemli rol oynadığı gibi gözlemleriyle modernleşmeci varsayımların çökmesine neden oldular. Antropolog tarihçilere göre değişim çizgisel bir süreç değildi, Batılılaşmanın gelenekler üzerinde hem güçlendirici hem de parçalayıcı etkileri oldu. (s.13) Bu noktada yapılan en önemli tespit ise Batı'nın değişimi sağlayan faktörlerden yalnızca biri olarak görülmeye başlanmasıdır. Bu eleştirel yaklaşımın tarihyazımı üzerindeki etkisinin önemi yadsınamaz. Kimin tarihi sorusunun cevabı da bu bakış açısının getirdiği açıklamada yatıyor : “Ortadoğu tarihinin konusu bölge insanı olmalı.” (s.16) Pappe kitabın başında sorduğu soruya şöyle cevap veriyor: “Modern Ortadoğu tarihi için artık tek bir çıkış noktası olamaz, çeşitli başlangıçlar olabilir.”(s.16) Pappe'ye göre bölgedeki toplumlar farklı noktalarda dönüşüm geçiriyorlar. Bu yüzden “Ortadoğu'nun tarihi, güncel bir sürecin güncel bir tarihyazımıdır.”(s.17)

Kitabın ilk ve ikinci bölümleri özet bir biçimde bölgenin siyasi ve ekonomik tarihlerine ayrılmış. Siyasi tarih bölümüne Osmanlı mirası ile başlayan Pappe imparatorluğun çokkültürlülüğünün altını çiziyor. Değişim dinamiklerini sadece dışarıdan gelen Batı etkisine bağlamamanın, Osmanlı İmparatorluğu'nu değişmez bir yapı olarak gören oryantalist bakış açısına da karşı çıkmayı beraberinde getirdiğini belirten yazar ancak bu yaklaşımın, Ortadoğu tarihini incelediğimizde bizi benzer tuzaklara düşmekten kurtarabileceğini söylüyor. Pappe'ye göre benzerlikler olduğu halde 20. yüzyıl Ortadoğusu'nun tarihi resminde bir birlik olmaması bu kitabın altını çizdiği en önemli konu. Sömürge tarihi benzerliklere rağmen her yöreye özgü farklılıklar gösterdiği için buna güzel bir örnek teşkil ediyor. Bu bölüm 1918-2000 yılları arasında kronolojik olarak bölgedeki siyasi gelişmeleri çok kısa bir biçimde okuyucuya sunuyor.

Bölgenin ekonomik tarihini özetleyen ikinci bölümde ise Pappe ekonomik olarak modernleşme teorilerinden uzaklaşmanın Wallerstein'in dünya sistemi ve Samir Amin'in bağımsızlık teorisi ile başladığını öne sürüyor. (s.49) Ancak bu noktada Pappe ekonomi tarihçilerinin ana araştırma konusunun modernleşmeci model içinde kaldığını da belirtmeden geçmiyor. Yazara göre konunun tarihsel gelişimi gözden geçirilmeli. Bu çerçevede modern ekonomik tarihi 19. yüzyılın ortasında içeriden gelen ve tarıma odaklanan değişim baskısı ile başlatan yazar 20. yüzyılın başında Ortadoğu tarım toplumunun kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşmeye başladığına işaret ediyor. Bu görüşe göre bölgede sömürgeci egemenlik bu gelişmeye tepki olarak geldi. Hegemonya kurmanın en önemli yolu ticareti ve Avrupa ile ticaret de kısa sürede içerideki ticaretin önüne geçti. Böylece 19. yüzyıldaki Ortadoğu ekonomisi, dünya ticaretinin merkezi bir noktasında kendi kendine yeten bir sistemken, Batı'nın siyasi, ekonomik ve kültürel hakimiyeti altında marjinalleşti. (s.55)

1918-1945 yılları arasında dünya ekonomisiyle bütünleşme Ortadoğu ekonomisini marjinalleştirdi, diğer bir deyişle devlet ile toplum, zengin ile fakir arasında daha derin bir çatlak oluştu. Ekonomik göstergeler 1945 sonrası bağımsızlığın ilk yıllarında artış göstermesine rağmen bu nüfus patlaması, doğal kaynakların eksikliği, kötü yönetim ve istikrarsız politikalar yüzünden uzun dönemde yeterli olamadı. Sonuç olarak 1970'lerde ekonomik bağımsızlık rüyası biterken Batı'ya bağımlılık devam etti. Pappel'e göre Ortadoğu'nun 20. yüzyıldaki ekonomik tarihi Batı'ya açıldığından bu yana çoğu insan için hayal kırıklığı yaratan bir hikaye oldu.

Petrolün bölge üzerindeki etkisini anlatmadan bu bölümü bitirmek imkansız. 1930'larda bulunan petrol üretimin 1940'lı ve 1950'li yıllarda artışı ile birlikte bölge ekonomisinin önemli bir paydası haline geldi. Pappel petrolün dolaylı muazzam zenginlik kazandırdığı izleniminin doğru olmadığını belirtirken petrolün bölge ekonomisini kutuplaştırdığına, çok insanı değil birkaçını zengin etmesine işaret ediyor. Ayrıca bu zenginlik yüzyılın sonunda düşüşe geçti ve tükenir bir kaynak olduğu için petrolün büyüğü giderek azaldı.

Siyasi ve ekonomik tarihlerin ardından yazar Ortadoğu'nun kırsal tarihini detaylı bir biçimde inceliyor. Pappel'e göre hızlı değişimler ve köklü dönüşümleri öngören kırsal tarih anlatımında kırsal alanda dönüşümü sağlayan kentlilerdir ve bu çabalarında da büyük ölçüde başarılı olmuşlardır. Ekonomik ve sosyolojik olan bu anlatım temel olarak üretim şekilleri üzerinde durmaktadır. Buna alternatif olan ikinci tarih anlatımında ise kırsal tarihin yavaşça ilerlediği ve hayatın çoğunlukla aynı kaldığı gözlemlenmektedir. (s.75) Diğer bir deyişle kırsal tarihte modernleşmeciler değişimi antropologlar ise sürekliliği göstermeye çalışmışlardır ve her iki grup da kendilerini haklı çıkaracak örnekler bulmayı başarmışlardır.

Ortadoğu kırsalında 20. yüzyılın başında kendi kendine yeten ve çoğu kırsal alanda yaşayan insanların hayatlarındaki en hızlı değişim bu yeterliliğin ve özerkliğin sonu oldu. Tarımın ticarileşmesi yeni toprak sistemini ve özel mülkiyeti getirdi, yabancı varlığındaki artışı fazlaştıran altyapıyı güçlendirdi, makineleşmiş tarım kırsala bankayı getirdi ve tüm bu gelişmelerin sonucunda köyün özerk yaşamı altüst oldu. Kısaca, Pappel'e göre kapitalizm üretim şekillerindeki kırsal dengeyi mahvetti.

Mağrip kırsalı, Ortadoğu'da kırsal alanda sömürgeciliğin dokunduğu ilk bölge. Pappel kırsalın istilasından bahsederken burada sömürge karşıtı hareketin de sömürgecilik kadar etkili olduğunu belirtiyor. FLN örneğinde Cezayir kırsalının nasıl siyasetin içine çekildiğinin altı çiziliyor.

Bağımsızlık sonrası dönemde bölgede post-ulusal kurtuluş savaşının bir parçası olarak tarım reformu politikaları izlendi. Suriye ve İran'da başlayan bu ha-

reket kısa zamanda diğer ülkelere yayıldı. Ancak reformların başarısızlığı kısa sürede anlaşıldı ve 1950'lerde popüler olan tarım reformunun yerini 1960'lar da millileştirme aldı.

Pappe nüfus artışının tarımdaki üretimden fazla olmasının yoksulluğu getirdiğini ve bu yüzden de kente göçü hızlandırdığının altını çiziyor. Ayrıca değişimin yavaş hareketlerini izlemenin öneminden bahsederken bu bağlamda bölgede kabile ve ailenin tarihi konusuna göz atıyor. Yazara göre 20. yüzyıl boyunca genişletilmiş aile, kırsal alanların yanısıra kentlerde de toplumu oluşturan temel sosyal yapı olarak kalmıştır. Modernleşme teorilerinin öngörülerinin aksine antropolojik yaklaşımlar kabilenin kırsalda egemen güç olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Antropolog Gulick'e göre ise 1950'lerde Ortadoğu hayatında çok önemli bir yeri olan köy, kentlere göçle kültürel ve dini değerlerin kent toplumuna ithal edilmesine neden olarak sürekliliği sağlamıştır. (s.126)

Kitapta Ortadoğu toplumlarını özellikle içeriden anlamak için antropolojik yaklaşımın önemi vurgulanırken bu yaklaşımın batılılaşma ve geleneklerin arasındaki diyalektik ilişkiyi gösterdiği belirtiliyor. Pappe'ye göre 1950'lerde gerileyen Siyasi İslam'ın 1970'lerde güçlü bir şekilde geri dönmesini açıklayan bu hareket doğrusal olmaktan ziyade döngüsel. (s.145) Yazar bu bölümü Batı'nın Ortadoğu kırsalına etkisinin hala belirsiz olduğu yönündeki görüşüyle bitiriyor.

Kırsal tarihin ardından ele alınan kent tarihi de kitabın önemli bir kısmını oluşturuyor. Yazar burada sınıflandırmadaki zorluklardan bahsederek meseleyi basitleştirmek için kendi sınıflandırmasını ortaya koyuyor. Bu bağlamda kent tarihi kentli üç grubun tarihlerinden oluşuyor. Bunlardan ilki işçi ve memurların, Pappe'nin deyimıyla emeğin tarihi, ikincisi orta sınıf üyelerinin tarihi ve üçüncüsü de işsizlerin tarihi.

Pappe'ye göre kent, kentleşme sürecinin sonucu olarak bölge tarihinde baş aktör oldu. (s.147) Kırsaldaki nüfus fazlası 20. yüzyılın ilk yarısında kentlere göç etmeye başladı. Kentleşmenin en göze batan sonucu büyük gecekondu bölgelerinin ve yoksul bölgelerin ortaya çıkması oldu. Pappe 20. yüzyılı Ortadoğu'da göçmenlerin tarihi olarak tanımlarken nüfus patlamasının getirdiği sorunlara dikkati çekiyor.

İlk olarak işçi sınıfı ve emeğin tarihini ele alan Pappe Ortadoğu'da sendikacılığın ve komünizmin tarihini özetleyerek literatüre önemli bir katkıda bulunuyor. Bölgede ilk olarak 1950'lerde Mısır'da ortaya çıkan sendikalar ilk kez Kahire demiryolu grevi ile başarılı bir şekilde seslerini duyurdular. Ancak Mısır örneğinde sendikaların bu enerjisinin 1952'deki ulusal devrim başarıya ulaşınca azaldığını ve hatta iyice güç kaybettiğini söylemek mümkün. Irak örneğinde ise 1934'te kurulan Irak Komünist Partisi'nin önderliğinde 1958'e kadar tarihin

en radikal işçi hareketlerini gerçekleştirdiğini görüyoruz. Pappe burada, Irak örneği ve Kuzey Afrika deneyiminin Gramsci tarafından ortaya atılan teorik kategorilere büyük ölçüde uyum sağladığına işaret ediyor. (p. 166) Gramsci radikal koşullarda ve radikal toplumlarda aydınlarla işçiler arasında bir ittifak kurulacağını ve hatta milliyetçilikle Marksizmin bu ortamda yakınlaşacağını ileri sürmektedir. Her iki örnekte de bunun gerçekleştiğini görüyoruz. Ancak bölgede sendikacılık ilerleyen yıllarda beklentilere cevap veremeyince buradan doğan boşluğu İslamcı hareketler doldurdu.

Pappe, kentli orta sınıfın tarihini incelerken 20. yüzyılın orta sınıfının 19. yüzyılın kentli ileri gelenleri arasından çıktığını belirterek söze başlıyor. Bu grubun siyasallaşması sömürgecilik dönemi ile başlarken bu grubun içindeki paşalar ve *efendiyya* arasındaki ayırım ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirginleşti. Sonuç olarak kültürel milliyetçiliği siyasi milliyetçiliğe dönüştüren grup *efendiyya* oldu.

Kentlerde milliyetçiliğin yükselmesi özellikle kıyı bölgelerde kozmopolitlik ve çokkültürlülüğün kaybolmasına yol açarken ulus devletin ortaya çıkışı farklı toplulukların geleneklerinin de ortadan kaybolmasına neden oldu. Yine benzer bir şekilde modernleşmenin de şehirlerdeki diğer bir olumsuz etkisini, mesleki çeşitliliğin azalması biçiminde görmemiz mümkün. Elbette 20. Yüzyılda kentlerin fiziksel anlamda dönüşüm sağladığını da bu noktada söylemek gerekiyor. Kamusal alandaki ve kentlilerin kıyafetlerindeki değişim ise bu bağlamda oldukça çarpıcı örnekler olarak karşımıza çıkıyor.

1950'lerde ortaya çıkan millileştirme politikaları yüzyılın başında güven ve istikrar içinde yaşayan orta sınıf için tehdit oluşturmaya başladı. Millileştirme bu toplumun bu kesimi için malvarlıklarını ve hatta sosyal statülerini kaybetme gibi sonuçlara neden oldu. Bu nedenle orta sınıf mensupları çıkarlarını ve konumlarını eskiden var olan ve yeni oluşturdukları ağlar sayesinde sosyal ve ekonomik kontrolü sağlayarak garanti altına aldılar. Pappe Ortadoğu kentlerinin birçoğunun böyle "ahbap" ağlarıyla yönetildiklerinin altını çiziyor. (s.201)

Ortadoğu'da 20. yüzyılda işsizlerin tarihini göçmenlik ve kentleri kuşatan gecekondu kavramları ile anlamamız gerekiyor. İşsizlik yoksul ülkelerin olduğu kadar İran gibi zengin ülkelerin de en önemli sorunu haline geldi. Bu çerçevede alternatif yollar arayanların bir bölümü de yine Siyasal İslam'da cevap bulmaya başladı.

Kitabın en dikkat çekici kısımlarını oluşturan kültür tarihi konusu temel olarak üç ana bölümde inceleniyor. Bu bölümlerden ilki bölgede müzik, dans ve şiirin tarihini anlatırken, ikincisi yazınsal yapıtları, üçüncüsü tiyatro, sinema, radyo ve televizyonun bölgedeki gelişimini ve toplum üzerindeki etkilerini inceliyor.

Popüler Kültür: Müzik, Dans ve Şiir başlığını taşıyan beşinci bölümde Pappe Edward Said'in dar kültür tanımından yararlanarak indirgemeci ve özcü olan ve genellikle yabancılar tarafından anlatılan Ortadoğu kültür tarihinin bu kültürün insanlarını denetim ve hakimiyet altına almak için yazıldığını belirtiyor. (s.211) Kültürün dil olduğunu belirten ve Arapça'nın bölgede oynadığı temel rolün önemini altını çizen Pappe bu bölüme Modern Ortadoğu'da müziğin tarihi ile yola çıkıyor. Şeyh Seyyid Derviş'in doğu ve batıyı birleştirerek yaptığı müzik ona "Halkın Sanatçısı" ünvanını verirken bölgedeki beste tarihinin en önemli dönüm noktası oldu. Pappe müzik bölümüne Mısırlı üçlü olarak adlandırılan üç büyük şarkıcının -Ümmü Gülsüm, Muhammed Abdul Vahab ve Ferid el-Atraş- hayatlarını anlatarak devam ediyor. Elbette ulusal kahraman olarak görülen Ümmü Gülsüm'ün hayatı bunların arasında en göze çarpanı. Maşrak'ı derinden etkileyen bu üç şarkıcının ardından yazar Mağrip'te 1920'lerde kente göçün ardından ortaya çıkan ve yayılan Ra'i mirasına dikkatimizi çekiyor. Kadın ve erkeğin birlikte dans etmesini özendirilmesi nedeniyle İslamcıların hoşuna gitmeyen Ra'i, 1990'larda yerini geleneksel müziğe bıraktı.

Bölgede dans 20. yüzyılın ilk yarısında toplumsal hayatın önemli bir parçasıyken yüzyılın sonuna doğru daha sınırlanmış ve kısıtlanmış bir olay haline geldi. Bölgede yas tutmanın önemli bir parçası olan dansa Umman'daki ölüm dansı olan Dan örnek olarak gösteriliyor.(s.230) Ortadoğu'da İslamiyet öncesi döneme kadar uzanan şiirin tarihi ise gerek siyasi bir tavır gerekse ifade biçimi olarak hayatın tam merkezine oturmuş durumda.

Kitabın altıncı bölümü olan Yazınsal Yapıtların Tarihi'nde Pappe matbaanın bölgeye gelişini başlangıç noktası olarak alıyor. Elbette okuryazarlık bu bağlamda en önemli unsur olarak karşımıza çıkıyor. Pappe'ye göre bölgede tarihi ve kültürel bir araç olan basının tarihi yazınsal yapıtların tarihine öncüllük etmektedir. Arap gazeteleri 1860'larda eklerinde kısa romanlar yayınlayarak romanın yayılması ve popülerleşmesi alanında önemli bir araç haline geldiler. Romancılık konusundaki en etkileyici örnekler ise Harafis adli eseriyle 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Necip Mahfuz ve Fathi Ganem'dir. Etkili bir ideolojik araç olarak görülen edebiyat alanında romancılık da 20. yüzyılda toplumdaki kutuplaşma, milliyetçilik ve Filistin meselesi gibi siyasi ve toplumsal konulardan etkilenmiştir.

Dilin bu bağlamda önemli bir tartışma konusu olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Edebiyat alanında Maşrak'ta kültürün dili olan Arapça'nın nasıl kullanılacağı tartışılırken Mağrip'te sorun Arapça'yı kullanıp kullanmamak idi. (s.274) İkinde Mısırlı Fathi Ganem gibi yazarlar günlük Arapça ve edebi Arapça'yı karıştırarak dili özgürleştirirken ikincisinde Fransızca kültür dili olarak bölgede varlığını devam ettirdi.

Kitabın yedinci bölümü bize bölgedeki tiyatro, sinema, radyo ve televizyon tarihini anlatıyor. Pappé'ye göre sahne sanatlarının diğer sanat dallarının aksine Siyasi İslam'la problemlili bir ilişkisinin olmaması, tersine İslami tiyatronun özendirilmesi, önemli bir nokta. (s.271) Maşrıktakinin aksine Mağrip'te, özellikle Cezayir'de tiyatronun Fransızlara karşı direnişin en önemli araçlarından biri haline gelmesi oldukça dikkat çekici. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise Maşrik ve Mağrip arasında tiyatro bağlamında bir farklılık kalmadığını görüyoruz.

Ortadoğu'da film endüstrisinin tarihi 1927'de çekilen ilk uzun metrajlı film ile başlatılıyor. Mısırlı Abdül Halim Hafız'ın çarpıcı aktörlük hikayesinin ardından Pappé, tıpkı roman gibi sinemanın da yüzyılın ikinci yarısında siyaset odaklı üç konusundan bahsediyor. Bunlar önceki rejimlerin çöküşü, Cezayir'in kurtuluş mücadelesi ve Filistin meselesi olarak özetlenebilir.

Bölgede radyo ve televizyonun tarihi aslında birbirine benziyor. 1920'lerde yapılan ilk yayının ardından popülerleşen radyonun önemi askeri darbeler döneminde arttı ve radyoyu kontrol altına almak devrimin özelliği haline geldi. Televizyon ise Ortadoğu'ya 1950'lerin sonunda geldi ve hızla elektronik medyanın lideri konumuna geçti. Televizyon hala yoğun olarak hükümetler tarafından denetleniyor.

Kitabın sekizinci bölümü Ortadoğu'lu kadınların tarihine ayrılmış. Bu bölümde altı farklı noktaya değiniliyor. Mikrotarihsel olan ilk nokta feminist tarihyazımı ve kültürel antropolojinin 20. yüzyılda kadınların erkek egemen toplumla başa çıkmak için harcadığı kişisel çabalara yoğunlaşıyor.

İkinci noktada yasal alan ve bunun kadınlara etkisi inceleniyor. Bu bölümde 1920'lerde Mısır, Türkiye ve İran'da erkekler tarafından başlatılmış reformların başarılı olamayışının nedeni olarak reformları yapanların arasında kadınların yer almaması gösteriliyor. Feminist gözlemciler göre uzun süreli etkili olabilecek reformlar sadece kadınların verdiği uğraş sonucu gerçekleştirilebilir. Buradan üçüncü noktaya, yani bölgede saygın kadın liderlerin ya da "saygıdeğer kadınlar" ın kendileri ve başkaları için oluşturmayı başardıkları kamusal alana değiniliyor. Burada, bölgede üst sınıf ya da tanınmış ailelerden gelen kadınların, "Mısırlıların Anası" olarak anılan Safiye Zağhlul, kadın birliğinin kurucusu Huda el-Şaravi, el-Saadavi, Faslı Fatma Mernisi, Lalla Zeynep, Ümmü Gülsüm ve Leyla Baalabaki gibi feministler ve toplum yıldızlarının uğraşlarına değiniliyor. Dördüncü bağlam feminizm ile milliyetçilik arasındaki ideolojik gerilimin sonucu olarak kadınların toplumdaki yerinin yeniden gözden geçirilmesi olarak tanımlanmış. Burada dikkatimizi çeken en önemli nokta yüzyılın başında ulusal kurtuluş mücadelesine büyük destek veren kadınların bağımsızlık sonrasında özellikle kırsalda milliyetçi hareketler tarafından kısıtlandığıdır. Diğer bir deyişle milliyetçilik tıpkı modernleşme gibi özel alandaki kadın-erkek eşitliğine temel bir etkide bulunmamıştır.

Altı çizilen beşinci bağlam siyasal alan ve feminizm olarak gösterilmiştir. Yazar, burada feminizm ve Siyasal İslam arasındaki etkileşime ve islamcı feminizm ile laik feminizm ayrışmasına dikkatimizi çekiyor. Ekonomik gelişmelerin etkilerini inceleyen Marksist bağlam ise altıncı ve son noktayı oluşturuyor. Önce Fransız sömürgeciliğiyle yok olan, ancak 1940'larda turizm amacıyla yeniden canlanan Tunus'taki kadın dokumacılar bu anlamda örnek olarak inceleniyor. Kadınların ev ekonomisindeki yaşamsal rolü ve ulusal ekonomiye katkıları açık bir şekilde görülse de küreselleşmenin etkileri kadınların hayatlarında parçalayıcı oldu. Küreselleşme toplumda tüm kesimlerin fakirleşmesine neden oldu, dolayısıyla işsizlik arttı ve asıl kurbanları kadınlar olan geleneksel ve köktenci karşı güçler yarattı. Bu noktada Pappé hiçbir yapısal değişim teorisinin, küreselleşmenin Ortadoğu'daki en kalıcı etkisi olan istikrarsızlık ortamında kadınların durumunun iyiye mi yoksa kötüye mi gideceğini tahmin edemediğini söylüyor. (s.350)

Kitabın dokuzuncu bölümünü Siyasi İslam'a ayıran Pappé, "İslami köktencilik" kavramının ne kadar sorunlu olduğunu altını çizerken Siyasi İslam'ın bölgede seçkin entelektüel bir faaliyet olarak başladığını ileri sürüyor. (ss.356-357)

Selefi planı ve reformculuk olarak ayrılan ve paralel giden Siyasi İslam'ın her iki yolu Mısır'da Müslüman Kardeşler'in kurucusu Hasan el-Banna hareketinin temelini oluşturuyor. El-Banna'nın ölümünden sonra ılımlı İslamın temsilcisi olan Hasan el-Hudeybi hareketin başına geçti. Nasır sonrası iktidara gelen Sedat, el-Hudeybi tarzı Siyasi İslam'ı benimsedi. Sedat ve Mübarek kamusal alanın İslamlaşmasına izin verirken Müslüman Kardeşler'e pek çok imtiyaz tanıdılar.

Ancak Siyasi İslam'ın Ürdün, Tunus ve Suriye örneklerinde görüldüğü gibi Arap ülkelerine tek bir rejim getirmemesi dikkat çekici. Kuveyt örneğinde olduğu gibi Siyasal İslam'ın demokratikleşme sürecinde oynadığı rol modernleşme teorilerinin yanıldığı başka bir alan olarak karşımıza çıkıyor.

İlk yıllarda siyasi bir söylem olarak ortaya çıkan Siyasi İslam ileriki yıllarda tekdüzeliğini kaybederek geleneksel, radikal ve ılımlı olmak üzere üç temele ayrıldı. Pappé, 20. yüzyılda Siyasal İslam'ı tanımlamadaki zorluklardan bahsederken bazı ülkelerde eylemcilerin solcu politikalarından islamcı politikalara rahatça kayabilmesini de örnek olarak gösteriyor.

Siyasal İslam Ammar, Barclay ve Gayat gibi antropologların gözüyle 20. yüzyılda çok güçlü bir hale geldi. Ancak Pappé'ye göre unutulmaması gereken en önemli nokta İslamiyetin kırsalda ve kentte birbirinden farklı hikayelerinin olduğu ve kitabın başında da belirtildiği gibi ekonomik, sosyal ve kültürel tarihin siyasi tarihinkinden çok farklı hızlarının ve kronolojik tablolarının olması.

(s.374) Elbette İran örneğine bakmadan bu bölümü bitirmek imkansız. Yazar bu bölümü Fred Halliday, Sami Zübeyde ve William Cleveland'ın İran üzerine görüşlerini özetleyerek bitiriyor.

Ilan Pappe kitabın 21. Yüzyılda Küreselleşen Ortadoğu başlıklı sonuç bölümünde klasik genellemeler yapmak yerine biraz karmaşık da olsa üç farklı konuya değinmeyi tercih etmiş. Bunlar, bölgenin ekonomik küreselleşmesi, aşırı kentleşmesi ve yeni bir medya devrimine maruz kalması.

20. yüzyılın sonunda Birleşmiş Milletler'in Arap ekonomisi hakkındaki raporunda Arap dünyasının en büyük probleminin sıçrama belirtisi vermeyen tükenmiş ekonomisi olduğu belirtiliyor ve Arap ekonomisi tipik bir üçüncü dünya ekonomisi olarak tanımlanıyor. Pappe, bu karamsar siyasi ve ekonomik şartlara rağmen bu kitapla Ortadoğu'da 20. yüzyılda yaşayanların inanılmaz kültürler ve toplumlar ürettiğini gösterme çabasında olduğunu belirtiyor. (s.386)

Bu bölümde ayrıca aşırı kentleşme sonucu bölgede göçün ve göçmenlik kavramının öneminin arttığı belirtilirken kentlerin Ortadoğu'da nasıl çokuluslu hale geldiği noktasına değiniliyor. Yine de ekonomik liberalleşmenin neden olduğu şiddet olaylarının Ortadoğu kentlerinde diğer ülkelere nazaran daha az olması önemli bir konu. Yazara göre 21. yüzyıla gelindiğinde kentleşme süreci hala bitmedi ve Ortadoğu kenti nüfus olarak Batı dünyasına yakın olsa da siyasi ve ekonomik olarak hala çok uzak.

Sonuç olarak Pappe, modernleşmeci teorinin mantık dışı olarak tanımladığı geleneksel değerlerin ve doğa üstü sembollerin teselli amacıyla Ortadoğu'da hala kabul gördüğünü söyleyerek bu gelenek ve sembollerin geçmişle bir süreklilik oluşturduğunu belirtiyor. (s.392)

Mısır'da İskenderiye Kütüphanesi'nin modern bir şekilde yeniden inşası ile geçmişin şanlı günlerinin yeniden canlandırılması amaçlanırken Egyptian Satellite, Middle East Broadcasting Centre ve El-Cezire gibi yerel uydu kanalları da küllenmiş olan Pan-Arapçı duyguların yeniden alevlenmesine neden oldu. Uydu kanalları ifade özgürlüğünün sınırlarını genişletse de tam kelimeyle bağımsız olan El-Cezire hariç diğerleri hala sahipleri tarafından denetlenmeye devam ediyor.

Sonuç olarak örnek olaylar, teorik tartışmalar, fotoğraflar ve haritalarla zenginleştirilmiş ve coğrafi açıdan da bölgeyi tam olarak kapsamaya çalışan bu kitap Pappe'nin önsözde belirttiği gibi Ortadoğu'yu makro olarak inceleyen kitaplara tamamlayıcı olarak düşünülmelidir.